

INDIVIDUALNI ČIMBENICI ZATVORENIKA: ŠTO DOPRINOSI PENALNOM RECIDIVIZMU?

SAŽETAK

Cilj rada je provjeriti predviđaju li određena individualna obilježja (inteligencija, impulzivnost, avanturizam i empatija) pripadnost skupini počinitelja kaznenih djela s različitim intenzitetom penalnog recidivizma (nerecidivisti, ispodkronični recidivisti i kronični recidivisti). Uzorak čini 1 689 zatvorenika (1 600 muških) u dobi od 18 do 80 godina, a koji su 2013. godine došli u Centar za dijagnostiku u Zagrebu na dijagnostičku obradu. Za potrebe ovog rada, korišteni su podaci o spolu i obrazovanju zatvorenika te njihovoj dobi u vrijeme dijagnostičke obrade, podaci prikupljeni Eysenckovim upitnikom impulzivnosti (IVE) te podaci o inteligenciji prikupljeni Revidiranim beta testom. Osim navedenog, korišten je i podatak o postojanju ranijeg izdržavanja kazne zatvora koji ukazuje na penalni recidivizam. Rezultati hijerarhijskih binarnih logističkih regresijskih analiza pokazali su da su se impulzivnost i empatija pokazali značajnim prediktorima pripadnosti skupini ispodkroničnih recidivista u odnosu na nerecidiviste te da su se impulzivnost i avanturizam pokazali značajnim prediktorima pripadnosti kroničnih recidivista u odnosu na nerecidiviste.

¹ Doc. dr. sc. Martina Lotar Rihtarić, psihologinja,
e-mail: martina.lotar.rihtaric@erf.hr

² Doc. dr. sc. Ivana Vrselja, psihologinja, e-mail: ivana.vrselja@unicath.hr

³ Đulijana Badurina-Sertić, psihologinja,
e-mail: djulijana.badurina-sertic@uzs.pravosudje.hr

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: ožujak, 2017.
Prihvaćeno: listopad, 2017.
UDK 343.261-052
DOI 10.3935/ljsr.v24i3.164.

Martina Lotar
Rihtarić¹

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski
fakultet
Odsjek za kriminologiju

Ivana Vrselja²

Hrvatsko katoličko sveučilište
Odjel za psihologiju

Đulijana
Badurina-Sertić³

Ministarstvo pravosuđa
Centar za dijagnostiku u
Zagrebu Uprava za zatvorski
sustav

Ključne riječi:

inteligencija, impulzivnost,
empatija, avanturizam,
penalni recidivizam.

Mjerena individualna obilježja nisu uspjela razlikovati kronične recidiviste u odnosu na ispodkronične recidiviste. Dobiveni rezultati doprinose razumijevanju penalnog recidivizma i pružaju značajne smjernice za njegov tretman i prevenciju.

UVOD

Kriminalni recidivizam je pojava koja u svakoj zemlji mobilizira pravosudni aparat, budući da, prema službenim statistikama, u pojedinim zemljama na recidiviste odlazi čak više od polovice cjelokupnog kriminaliteta (Singer, Kovčo Vukadin i Cajner Mraović, 2002.: 204). Kriminalni recidivizam predstavlja značajnu društvenu opasnost, ne samo zbog navedenog opsega, nego i zbog toga što je to postojana pojava, koja se pokazala otpornom na sve dosad poznate mjere usmjerene na njeno sprečavanje i suzbijanje (Singer, Kovčo Vukadin i Cajner Mraović, 2002.). S obzirom na navedeno, ne iznenađuje što velik broj istraživača pokazuje interes za istraživanje kriminalnog recidivizma. Međutim, ovo je područje istraživanja opterećeno brojnim nejasnoćama i neusklađenostima. Tako, primjerice, u literaturi još uvijek ne postoji konsenzus oko definicije koncepta kriminalnog recidivizma te prikladnih metoda njegova mjerenja. Pregled literature pokazuje nam da koncept kriminalnog recidivizma označava barem tri stvari: 1) ponovno uhićenje, koje uključuje i ponovno prijestupništvo unatoč tome što osoba već posjeduje kriminalni dosje, 2) povratak počinitelja kaznenog djela u zatvor ili u nadzor i 3) ponovnu osudu počinitelja za novo počinjeno kazneno djelo. Osim takvog užeg shvaćanja kriminalnog recidivizma, moguće ga je sagledavati i kao ponovno činjenje kaznenog djela, bez obzira je li to kazneno djelo otkriveno i je li za njega počinitelj procesuiran te kakvu je kaznu dobio (Payne, 2007.). Različite konceptualizacije kriminalnog recidivizma zahtijevaju i različite metodološke pristupe istraživanju tog fenomena. Ako istraživač polazi od šireg koncepta kriminalnog recidivizma, u istraživanje je potrebno uključiti i počinitelje kaznenih djela koji nisu poznati policiji, pravosudnim tijelima ili penalnim ustanovama. To zahtijeva drugačiji pristup formiranju uzorka, ali i prikupljanje podataka različitim mjerama samoiskaza. Ključni metodološki problem pri provedbi takvih istraživanja je davanje socijalno poželjnih odgovora te nepriznavanje počinjenih kaznenih djela od strane sudionika, posebno ako je riječ o težim kaznenim djelima. Kod istraživanja kriminalnog recidivizma u užem smislu, počinitelj je osuđen za počinjeno kazneno djelo i nije nužno oslanjati se na samoiskaz sudionika, no svakako treba uzeti u obzir da takva istraživanja zanemaruju dio populacije recidivista koji čine tamnu brojku te da osoba koja je u tom kontekstu okarakterizirana kao nerecidivist nije ponovno osuđena na zatvorsku kaznu, no to ne mora značiti da nije počinila kazneno djelo (Jehle, 2014.). Stoga smatramo kako bi u svrhu jednoznačne i jasnije komunikacije bilo prikladnije koristiti pojam penalni recidivizam kada je riječ

o užem konceptu kriminalnog recidivizma, odnosno kada je riječ o ponovnoj osudi na kaznu zatvora. Tako bi se navedeni fenomen razlikovao od ponovnog počinjenja kaznenog djela što predstavlja širi koncept kriminalnog recidivizma.

Tradicionalno, kriminalni recidivizam se u istraživanjima evaluira kao dihotomna pojava (sve ili ništa). Odnosno, o recidivizmu se govori kada je pojedinac počinio novo kriminalno djelo i kada je za to djelo kažnjen/osuđen/vraćen u instituciju; u suprotnom, ne postoji recidivizam. Recidivizam je kompleksna dimenzija kriminalnih karijera, i stoga treba biti izuzetno oprezan u primjeni takvih jednostavnih metoda njegova proučavanja. Naime, ova »ili-ili« metoda za mjerenje recidivizma je znatno ograničena, budući da se njome ne mogu razmotriti obrasci prijestupništva tijekom vremena koji zahvaćaju važne parametre kriminalne karijere, poput kontinuiteta, učestalosti i ozbiljnosti narednog prijestupništva. Također, njome se ne mogu niti razmotriti varijacije u kriminalnom recidivizmu, za postojanje kojih se dosljedno u istraživanjima pronalaze dokazi (npr. Wolfgang, Figlio i Sellin, 1972.; Tracy, Wolfgang i Figlio, 1990.; Farrington, 2003.).

Varijacije u kriminalnom recidivizmu

Počevši s radom Wolfganga, Figlio i Sellina (1972.), pokazalo se da postoje različite skupine kriminalnih recidivista. Tako najveći udio kriminalnih recidivista počini tek nekoliko kaznenih djela tijekom života, te se oni u literaturi nazivaju »ispodkroničnim« kriminalnim recidivistima. Broj počinjenih kaznenih djela potrebnih za identifikaciju ovih »ispodkroničnih« kriminalnih recidivista razlikuje se od istraživanja do istraživanja, ali se on uglavnom kreće između dva i četiri počinjena kaznena djela (Farrington i sur., 2006.; Zara i Farrington, 2016.). Drugu skupinu kriminalnih recidivista čine počinitelji koji su u studiji Wolfganga, Figlia i Sellina (1972.) nazvani »kroničnim«; oni čine mali udio svih počinitelja kaznenih djela (između 5% i 8%), a odgovorni su za otprilike 50% svih poznatih počinjenih kaznenih djela. »Kronični« recidivisti ranije započinju s kriminalnim ponašanjem, u kasnijoj su dobi prvi put osuđeni za kriminalno djelo te imaju duže kriminalne karijere; oni se uključuju u heterogena kriminalna djela, te je vrlo vjerojatno da će počiniti nasilno kriminalno djelo. U literaturi ne postoji jedinstvena definicija ove skupine prijestupnika, odnosno ne postoje čvrsta pravila u pogledu broja i trajanja kriminalnog ponašanja koja bi definirala kroničnost. U longitudinalnom istraživanju Wolfganga, Figlia i Sellina (1972.), kronični recidivisti su bili oni pojedinci koji su počinili pet ili više prijestupa prije 18. godine života. Ova je definicija kroničnosti, međutim, arbitrarna, te nije sigurno bi li druge definicije kroničnosti, temeljene na objektivnim kriterijima, identificirale iste pojedince kao kronične i dovele do istih zaključaka. Usprkos tome, granična vrijednost od pet i više kriminalnih djela je primijenjena u nekoliko drugih istraživanja (Farrington i Loeber, 1998.; Piquero, 2000.; Piquero, Farrington

i Blumstein, 2007.; Zara i Farrington, 2016.), te se taj broj počinjenih kaznenih djela uvriježio u literaturi za određivanje kroničnosti.

Od objavljivanja rada Wolfgang, Figlia i Sellina (1972.), niz je kohortnih/longitudinalnih istraživanja potvrdilo postojanje kronične skupine recidivista. Primjerice, analiza podataka druge filadelfijske kohorte rođenja (eng. *second Philadelphia birth cohort*; Tracy, Wolfgang i Figlio, 1990.), Racine kohorte rođenja (eng. *Racine birth cohorts*; Shannon, 1982.) i Cambridge studije razvoja delinkvencije (eng. *Cambridge Study in Delinquent Development*; Farrington, 2003.) pokazala je da postoji mali udio uzorka u svakom navedenom istraživanju koji je odgovoran za veliku količinu kriminala. Slični su nalazi pronađeni u istraživanju u Švedskoj (Wikström, 1985.), Finskoj (Pulkkinen, 1988.), Danskoj (Guttridge, Gabrielli, Mednick i van Dusen, 1983.) i Puerto Ricu (Nevares, Wolfgang i Tracy, 1990.). Nalaz je također repliciran kod oba spola i različitih rasa (Moffitt i sur., 2001.; Piquero i Buka, 2002.), kao i u službenim podacima te podacima dobivenim samoiskazom.

Rizični čimbenici kriminalnog recidivizma

Dosljedno pronalaženje kroničnih recidivista u istraživanjima, odnosno spoznaja o cijeni koju ta skupina pojedinaca ima po društvo, dovelo je do intenzivne potrage za rizičnim čimbenicima kriminalnog recidivizma. Tako je identificiran cijeli niz rizičnih čimbenika, pri čemu su neki internalni (npr. osobine ličnosti, kognitivne sposobnosti), a neki eksternalni (npr. utjecaj roditelja, vršnjaka, škole itd.). Iz perspektive javnih politika, čini se izuzetno važnim proučavati eksternalne rizične čimbenike kriminalnog recidivizma jer su ti čimbenici prijemčivi na tretman. Međutim, eksternalni rizični čimbenici pokazuju »opadajući« učinak na prijestupništvo tijekom vremena, dok internalne rizične čimbenike, poput osobina ličnosti, karakterizira relativna stabilnost (Farrington, 2007.). Upravo navedena stabilnost ukazuje na postojanje mogućnosti da su zapravo individualni rizični čimbenici ti koji su ključni u razvoju kriminalnog recidivizma. Ova je pretpostavka u skladu i s postavkama Farringtonove teorije integriranog kognitivnog potencijala (2003.). Autor razlikuje dugoročan razvoj antisocijalne sklonosti od trenutnih prijestupa i drugih antisocijalnih djela, pretpostavljajući da perzistentne individualne razlike igraju ključnu ulogu u objašnjenju kontinuiteta u kriminalnom ponašanju. Prema Farringtonu (2003.), psihološki rizični čimbenici, poput niske inteligencije, nemira, impulzivnosti i nedostatka empatije, doprinose razvoju dugoročne antisocijalne sklonosti i time povećavaju vjerojatnost da će se pojedinac uključiti u različite oblike kriminalnog ponašanja.

Istraživanja su dosljedno pokazala da je niža inteligencija značajan prediktor kriminalnog ponašanja (Ellis i Walsh, 2003.; Stattin i Klackenber-Larsson, 1993.). Tako su, primjerice, Stattin i Klackenber-Larsson (1993.), u prospektivnoj longitu-

dinalnoj studiji 120 štokholmskih muškaraca, dobili da je niska inteligencija mjerena u dobi od 3 godine značajno predviđela kriminalno ponašanje u odrasloj dobi. Ključni eksplanatorni čimbenik koji se u literaturi navodi u pozadini odnosa između inteligencije i kriminalnog ponašanja je sposobnost manipuliranja apstraktnim konceptima. Naime, radi se o tome da pojedinci sa slabijom sposobnošću manipuliranja apstraktnim konceptima ne mogu dovoljno razmotriti i procijeniti moguće posljedice kriminalnog ponašanja, te da su zbog toga skloniji kriminalnom ponašanju (Farrington, 2007.). Međutim, istraživanja odnosa inteligencije i recidivizma ne pokazuju istu sliku kao istraživanja odnosa inteligencije i kriminalnog ponašanja općenito. Rezultati tih istraživanja su nedosljedni (pogledati metaanalizu Ellis i Walsh, 2003.). Uz nedosljednost u nalazima, istraživanja navedenog odnosa karakteriziraju i neka metodološka ograničenja. Primjerice, Stattin, Romelsjo i Stenbacka (1997.) su u svom istraživanju provjeravali doprinos niza čimbenika u objašnjenju kriminalnog recidivizma, uključujući i doprinos inteligencije, uspoređujući recidiviste koji su osuđeni četiri i više puta sa svima ostalima koji imaju manje od četiri osude. Prema tome, istraživači su uspoređivali kronične počinitelje kaznenih djela s referentnom skupinom koja se sastojala od »ispodkroničnih« počinitelja kaznenih djela i onih koji nisu kriminalni recidivisti. U ovom će se istraživanju nadići ovakva metodološka ograničenja, budući da će se uspoređivati počinitelji različitih intenziteta penalnog recidivizma s nerecidivistima, ali i međusobno. Pri tome je važno naglasiti kako su zatvorenici koji čine kategoriju penalnih nerecidivista do provedbe istraživanja bili osuđeni samo na jednu kaznu zatvora što nužno ne znači da nisu počinili još neko kazneno djelo ili da ga po odsluženju kazne zatvora neće počinuti.

Za razliku od inteligencije, visoka se impulzivnost u istraživanjima dosljedno pokazuje kao rizični čimbenik kriminalnog recidivizma (White i sur., 1994.; White, Bates i Buyske, 2001.). U istraživanju koje su proveli White i suradnici (1994.), prikupljeni su podaci o impulzivnosti primjenom većeg broja mjera ovog konstrukta. Specifičnije, dvanaest je mjera impulzivnosti dobiveno iz više izvora (od majke, učitelja, samog sudionika te opažača) i to korištenjem više metoda prikupljanja podataka (skalama procjenjivanja, testovima izvedbe prezentiranim računalom, testom sortiranja karata i analizom ponašanja koje je prethodno snimljeno na videovrpcu). Rezultati tog istraživanja pokazali su da je impulzivnost crta ličnosti koja je pokazala jednu od najvećih razlika između skupine kroničnih, cjeloživotnih počinitelja kaznenih djela i onih koji su činili kaznena djela samo privremeno, u razdoblju adolescencije. Taj je nalaz dosljedan nalazima drugih istraživanja (Gorenstein i Newman, 1980.; Buikhuisen, 1988.; Farrington i sur., 1990.; Moffitt, 1993.; White, Bates i Buyske, 2001.) koja su pokazala da je impulzivnost visoko povezana s dugoročnim, stabilnim kriminalnim ponašanjem.

Impulzivnost, koja se može definirati kao manjak sposobnosti promišljanja o svojim postupcima prije njihova izvršenja, često se u literaturi zamjenjuje sa crtom

ličnosti avanturizma. Međutim, avanturizam treba razlikovati od impulzivnosti, budući da se on odnosi na upuštanje u rizična ponašanja unatoč svjesnosti o njihovim rizicima (Caci i sur., 2003.). I dok Eysenck i suradnici (1985.) ovaj koncept naziva avanturizmom, Zuckerman (1979.) ga naziva traženjem uzbuđenja, a koje se u literaturi dosljedno pokazalo povezanim s kriminalnim ponašanjem općenito (Zuckerman, 2007.). Istraživanja koja su u svojim nacrtima uključivala ovaj konstrukt isključivo pod nazivom avanturizam su malobrojna (npr. Carrasco i sur., 2006.), ali ona su također pokazala da je avanturizam crta ličnosti koja jako dobro razlikuje kronične prijestupnike od ispodkroničnih, ali ipak ne u tolikom stupnju kao impulzivnost.

I dok za impulzivnost i avanturizam postoje snažni empirijski dokazi o njihovoj povezanosti s kriminalnim ponašanjem općenito kao i s recidivizmom, za povezanost empatije s kriminalnim ponašanjem (i recidivizmom) više postoje snažna uvjerenja ljudi o pretpostavljenoj povezanosti nego empirijski dokazi (Farrington, 2007.). Sustavne analize studija koje su proučavale odnos mjera empatije sa službenim mjerama delinkventnog i kriminalnog ponašanja (Jolliffe i Farrington, 2004.; van Langen i sur., 2014.) pokazale su da je s kriminalnim ponašanjem povezana niža empatija, ali samo jedna vrsta – kognitivna. Kada se radi o odnosu emocionalne empatije i kriminalnog ponašanja, obje su navedene analize pokazale nepostojanje odnosa tog konstrukta s kriminalnim ponašanjem. Dodatno tome, Jolliffe i Farrington (2004.) su otkrili da se odnos između niske empatije i kriminalnog ponašanja znatno smanjio nakon kontroliranja inteligencije ili socio-ekonomskog statusa, sugerirajući da bi oni mogli biti važniji rizični čimbenici kriminalnog ponašanja, ili da je niska empatija medijator u odnosu između inteligencije i kriminalnog ponašanja. Kada se radi o recidivizmu, van Vugt i suradnici (2011.) izvještavaju o sličnim nedosljednostima u literaturi, navodeći da je njihova metaanaliza odnosa moralnog razvoja i recidivizma pokazala da postoje veći učinci odnosa između moralnih kognicija i kriminalnog recidivizma nego odnosa između moralnih emocija i kriminalnog recidivizma.

CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE RADA

Kako je vidljivo iz pregleda istraživanja odnosa gore navedenih individualnih čimbenika i kriminalnog recidivizma, u literaturi postoje određene nedosljednosti, što upućuje na potrebu za daljnjim proučavanjem navedenih odnosa. Tu potrebu nameće i činjenica što u literaturi, koliko je poznato autorima ovog rada, ne postoji istraživanje koje je istovremeno proučavalo doprinos kognitivnih sposobnosti, impulzivnosti, avanturizma i empatije u objašnjenju različitih varijacija recidivizma. Naime, u proučavanju rizičnih čimbenika recidivizma, često se recidiviste tretira kao homogenu skupinu pojedinaca. Ovo može dovesti do grešaka u interpretiranju etiologije, patologije, kliničkih aspekata, prognoze kriminalnog ponašanja, kao i po-

grešne interpretacije individualnih razlika (Elliot, 1999.). Slijedom toga, ovo je jedno od rijetkih istraživanja koje će se baviti rizičnim čimbenicima pripadnosti pojedinim skupinama penalnog recidivizma. Specifičnije, proučit će se predviđaju li inteligencija, te impulzivnost, avanturizam i empatija pripadnost skupini ispodkroničnih recidivista (dvije do četiri kazne zatvora), kao i to predviđaju li ti navedeni čimbenici pripadnost skupini kroničnih recidivista (pet i više kazni zatvora). Navedeno će se proučiti uspoređujući skupinu ispodkroničnih penalnih recidivista sa skupinom počinitelja koji su do provedbe istraživanja samo jednom dobili zatvorsku kaznu za počinjeno kazneno djelo, te uspoređujući skupinu kroničnih penalnih recidivista sa skupinom počinitelja koji su samo jednom dobili zatvorsku kaznu za počinjeno kazneno djelo, kao i sa skupinom ispodkroničnih penalnih recidivista.

Temeljem Farringtonove teorije integriranog kognitivnog antisocijalnog potencijala (2003.), očekuje se da će pripadnost skupini ispodkroničnih penalnih recidivista, u usporedbi sa skupinom počinitelja koji su samo jednom dobili zatvorsku kaznu za počinjeno kazneno djelo, značajno predvidjeti niža inteligencija, izraženija impulzivnost i avanturizam te manjak empatije (hipoteza 1). Isto tako, očekuje se da će pripadnost skupini kroničnih penalnih recidivista, u usporedbi sa skupinom počinitelja koji su samo jednom dobili zatvorsku kaznu za počinjeno kazneno djelo, značajno predvidjeti niža inteligencija, izraženija impulzivnost i avanturizam te manjak empatije (hipoteza 2). Naposljetku, očekuje se da će pripadnost skupini kroničnih penalnih recidivista, u usporedbi sa skupinom ispodkroničnih penalnih recidivista, značajno predvidjeti niža inteligencija, izraženija impulzivnost i avanturizam te manjak empatije (hipoteza 3).

METODOLOGIJA

Uzorak i način formiranja skupina zatvorenika

Uzorak se sastoji od svih zatvorenika, njih 1 689, koji su tijekom 2013. godine ušli u zatvorski sustav u Republici Hrvatskoj, a izrečena im je kazna zatvora dulja od 6 mjeseci ili im je nakon istražnog zatvora preostalo više od 6 mjeseci kazne zatvora ili im je uz kaznu zatvora izrečena i sigurnosna mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja. Navedeni zatvorenici upućeni su u Centar za dijagnostiku u Zagrebu gdje je nad njima provedena dijagnostička obrada. Centar za dijagnostiku u Zagrebu predstavlja samostalno ustrojbeno tijelo Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa u koje dolaze svi kojima je izrečena kazna zatvora dulja od 6 mjeseci te se između ostalog vrši cjelovita, interdisciplinarna i timska dijagnostika trenutnog stanja zatvorenika i utvrđivanje osobina i uvjeta koji su u neposrednoj ili posrednoj vezi s kaznenim djelom ili kriminalnim ponašanjem.

U uzorku je 1 600 muškaraca i 89 žena, a raspon dobi kreće se od 18 do 80 godina ($M = 39,04$; $SD = 11,821$). Sudionike iz ovog uzorka grupirali smo u tri kategorije ovisno o broju zatvorskih kazni koje su im do trenutka provedbe istraživanja tijekom života izrečene. Sudionici kojima je ovo prva kazna zatvora kategorizirani su u skupinu penalnih neredivista, oni koji su osuđeni na kaznu zatvora 2-4 puta tijekom svog života čine skupinu ispodkroničnih penalnih recidivista, dok oni koji su osuđeni na 5 i više kazni zatvora čine skupinu kroničnih penalnih recidivista. Od cjelokupnog uzorka zatvorenika, njih 1 210 spada u skupinu penalnih neredivista, 363 je ispodkroničnih penalnih recidivista, a 116 zatvorenika predstavlja kronične penalne recidiviste. Kako je cilj ovog rada usporedba doprinosa prediktora u objašnjenju pripadnosti pojedinim kategorijama zatvorenika s obzirom na intenzitet penalnog recidivizma, obilježja uzorka prikazana su usporedno za tri kategorije počinitelja kaznenih djela.

Iz Tablice 1. vidljivo je kako su zatvorenici koji su 2013. godine ušli u penalni sustav u Republici Hrvatskoj uglavnom muškarci, a postotak žena je najveći u subuzorku neredivista. Najveći postotak počinitelja kaznenih djela u sve tri skupine završilo je srednju školu, a zatim po učestalosti slijede zatvorenici sa završenom samo osnovnom školom.

Tablica 1. Udio počinitelja s obzirom na spol, obrazovanje i prisutnost agresije u osnovi kaznenog djela

	Kategorije zatvorenika s obzirom na broj kazni zatvora (penalni recidivizam)		
	Neredivisti n (%)	Ispodkronični recidivisti n (%)	Kronični recidivisti n (%)
Spol			
Muškarci	1 131 (93,5)	355 (97,8)	114 (98,3)
Žene	79 (6,5)	8 (2,2)	2 (1,7)
Obrazovanje			
Nezavršena osnovna škola	76 (6,3)	41 (11,3)	29 (25,0)
Završena osnovna škola	256 (21,2)	102 (28,1)	24 (20,7)
Završen program osposobljavanja	55 (4,5)	23 (6,3)	13 (11,2)
Završena srednja škola	734 (60,7)	187 (51,5)	49 (42,2)
Više i visoko obrazovani	87 (7,2)	10 (2,8)	1 (0,9)
Agresija u osnovi kaznenog djela			
Da	289 (24,7)	97 (29,6)	22 (21,8)
Ne	881 (75,3)	231 (70,4)	79 (78,2)

Prosječna dob zatvorenika iznosi 38 godina u skupini ispodkroničnih i skupini kroničnih penalnih recidivista, dok je u skupini penalnih nerekidivista ona 39 godina (Tablica 2.). Nema statistički značajne razlike u prosječnoj dobi sudionika u pojedinim skupinama ($F=2,523$; $p>0,05$). Prosječna visina kazne izražena u mjesecima također se ne razlikuje značajno između skupina počinitelja kaznenih djela.

Tablica 2. Prosječna dob i visina kazne u mjesecima za nerekidiviste, ispodkronične recidiviste i kronične recidiviste

	Dob				Visina kazne u mjesecima			
	Min	Max	M	SD	Min	Max	M	SD
Nerekidivisti	18	80	39,44	12,458	3	480	27,18	35,515
Ispodkronični recidivisti	21	71	38,01	10,231	7	480	28,36	34,584
Kronični recidivisti	25	67	38,03	9,162	7	94	20,65	13,758

Kada je riječ o vrsti kaznenog djela zbog kojeg je sudionicima izrečena kazna zatvora, postoje razlike ovisno o tome je li riječ o onima koji su prvi put osuđeni na kaznu zatvora, ispodkroničnim ili kroničnim penalnim recidivistima. Među penalnim nerekidivistima najčešće kazneno djelo je zlorporaba opojnih droga (22,3%), nakon toga slijedi krađa i teška krađa (10,0%) te razbojništvo (9,3%) i izazivanje prometne nesreće (8,8%). Ubojstvo i teško ubojstvo počinilo je 7,0% zatvorenika, a neki od seksualnih delikata (Kazneni zakon, 1997., glava XIV.) njih 5,8%. Agresija u osnovi počinjenog kaznenog djela bila je prisutna kod gotovo četvrtine počinitelja koji služe kaznu zatvora prvi put (Tablica 1.). Riječ je o procjeni stručnjaka u Centru za dijagnostiku u Zagrebu koja se donosi na temelju informacija o počinjenom kaznenom djelu iz više izvora (dokumentacija, više provedenih intervjuva s počiniteljem). Među ispodkroničnim penalnim recidivistima najčešće kazneno djelo je krađa i teška krađa (27,2%), a slijedi zlorporaba opojnih droga i razbojništvo (11,3%). Ubojstvo i teško ubojstvo (3,6%) te seksualni delikti (2,2%) su znatno rjeđi u toj skupini počinitelja. U skupini ispodkroničnih penalnih recidivista, agresivnost u osnovi kaznenog djela bila je prisutna kod gotovo 30% zatvorenika. Više od polovice kroničnih penalnih recidivista je dobilo kaznu zatvora zbog počinjene krađe ili teške krađe (55,1%), 10,3% je počinilo razbojništvo, a 6,9% kaznu zatvora je dobilo zbog zlorporabe opojnih droga. Agresija u osnovi počinjenog kaznenog djela prisutna je kod 21,8% počinitelja.

Metoda prikupljanja podataka

Sve osobe koje su u Republici Hrvatskoj osuđene na kaznu zatvora višu od 6 mjeseci ili im je uz kaznu zatvora izrečena sigurnosna mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja, prvo su smještene u Centar za dijagnostiku gdje se nad njima vrši cjelovita interdisciplinarna dijagnostička obrada (psihološka, kriminološka, socijalna, medicinska). Tada zatvorenici ispunjavaju bateriju upitnika i testova za mjerenje osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti te stručnjaci različitih profila sa zatvorenikom provode intervju. Nakon iscrpnih intervjua, analize dokumentacije i na temelju rezultata testiranja, stručnjaci Centra za dijagnostiku sintetiziraju nalaze i mišljenja te na temelju svih prikupljenih informacija, predlažu pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora i konkretno kazneno tijelo u kojem zatvorenik nastavlja izdržavanje kazne.

Za potrebe ovog istraživanja dobivena je suglasnost i podrška Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa za prikupljanje podataka o zatvorenicima. Svi potrebni podaci o zatvorenicima kao i rezultati na skalama ličnosti i testovima inteligencije preuzeti su iz baza podataka Centra za dijagnostiku u Zagrebu i to za sve osobe koje su tijekom cijele jedne godine ušli u penalni sustav Republike Hrvatske. Anonimnost podataka čuvana je tako da u bazi u kojoj su objedinjeni podaci o zatvorenicima koji su prikupljeni u svrhu ovog istraživanja nisu navedeni podaci koji bi omogućili otkrivanje identiteta zatvorenika.

Preuzeti su rezultati na Upitniku impulzivnosti (EPQ-IVE) (Eysenck i Eysenck, 1994.), revidiranom beta testu (Beta-II) te podaci o dobi, obrazovanju zatvorenika, o kaznenom djelu zbog kojeg im je izrečena kazna zatvora te duljini kazne zatvora izražene u mjesecima.

Instrumenti

Revidirani beta test (Beta-II) (Kellog i Morton, 1943., prema Kellog i Morton, 1997.)

Riječ je o neverbalnom testu inteligencije koji služi za mjerenje opće inteligencije, posebno kada je riječ o osobama nižeg stupnja obrazovanja ili niske razine pismenosti. Sastoji se od šest subtestova za ispitivanje prostorne orijentacije, brzine jednostavne transformacije, sposobnosti uviđanja veza i odnosa među situacijama, perceptivnog rezoniranja, sposobnosti uviđanja perceptivnih inadekvatnosti te perceptivne brzine. Na temelju ukupnog rezultata na svih šest testova dobiva se kvocijent inteligencije koji je korišten i u ovom istraživanju.

Upitnik impulzivnosti (EPQ-IVE) (Eysenck i Eysenck, 1994.)

Upitnik impulzivnosti sastoji se od 54 tvrdnje koje se grupiraju u tri skale – impulzivnost, avanturizam i empatija. Na tvrdnje sudionik odgovara s DA ili NE. Skala impulzivnosti sastoji se od 19 tvrdnji, a mjeri nedostatak planiranja i predviđanja posljedica vlastitog ponašanja te se smatra abnormalnim ili patološkim aspektom sklonosti rizičnom ponašanju (Eysenck i Eysenck, 1994.). Rezultati istraživanja pokazuju kako je impulzivnost najviše povezana s psihoticizmom (npr. Breakwell, 2014.; Renner i Anderle, 2000.; Zadravec, Bucik i Sočan, 2005.) što ne iznenađuje ako uzmemo u obzir da psihoticizam uključuje i impulzivnost (Acton, 2003.). Za razliku od impulzivnosti, avanturizam (16 tvrdnji) predstavlja krajnje izraženu sklonost rizičnom ponašanju više povezanu s ekstraverzijom (npr. Breakwell, 2014.; Renner i Anderle, 2000.; Zadravec, Bucik i Sočan, 2005.), a osobe koje imaju viši rezultat na ovoj skali pokazuju sklonost rizičnom ponašanju pri čemu su svjesni rizika kojem se izlažu (Eysenck i Eysenck, 1994.). Skala empatije sastoji se od 19 tvrdnji od kojih se dio odnosi na kognitivnu, a dio na afektivnu empatiju.

Kontrolne varijable

Kontrolne varijable u radu bile su spol (1 - muški; 2 - ženski), dob (izražena u godinama) i obrazovanje (1 - nezavršena osnovna škola; 2 - osnovnoškolsko obrazovanje; 3 - program osposobljavanja; 4 - srednjoškolsko obrazovanje; 5 - više i visoko obrazovanje). Navedene su varijable izabrane kao kontrolne zato što se kod muških počinitelja kaznenih djela vjerojatnost recidivizma smanjuje s porastom godina ili stupnja obrazovanja (Benda, 2005.; Lookwood i sur., 2012.; Wang i sur., 2014.). Tako je i metaanaliza koju su proveli Davis i suradnici (2013.) na temelju 50 studija pokazala kako zatvorenici koji su sudjelovali u obrazovnim programima u kaznionici imaju 1,5 puta manju šansu da recidiviraju u odnosu na one zatvorenike koji nisu sudjelovali u takvim programima. Kada je riječ o odnosu stupnja obrazovanja i učestalosti kriminalne aktivnosti, ovakvi rezultati ne iznenađuju s obzirom da viši stupanj obrazovanja doprinosi mogućnosti zapošljavanja te višem socio-ekonomskom statusu. Zatvorenici koji spadaju u kategoriju kroničnih recidivista vrlo često razvijaju kriminalnu karijeru i kriminalnim ponašanjem priskrbuju financijska sredstva.

REZULTATI

Prije same provjere hipoteza u ovom radu, testirali smo značajnost razlika u kvocijentu inteligencije te osobinama ličnosti za koje smo pretpostavili da predstavljaju značajne prediktore pripadnosti zatvorenika skupini penalnih nerecidivista,

ispodkroničnih ili kroničnih penalnih recidivista. S obzirom da distribucije na svim varijablama kod barem dvije skupine zatvorenika statistički značajno odstupaju od normalne distribucije (zbog ograničenja obujma rada, rezultati testiranja normalnosti distribucije nisu prikazani u radu), za testiranje značajnosti razlika između tri skupine počinitelja primijenjen je Kruskal-Wallisov test (Tablica 3.).

Tablica 3. Deskriptivna statistika za tri skupine počinitelja kaznenih djela ovisno o intenzitetu njihovog penalnog recidivizma

	Skupine zatvorenika	Medijan	Raspon	n	χ^2	U ¹
Kvocijent inteligencije	Nerecidivisti	102	129	1 133	14,053**	128 894,5*
	Ispodkronični recidivisti	100,5	125	248		7 966,5*
	Kronični recidivisti	96	75	76		99 924,0**
Impulzivnost	Nerecidivisti	5	19	1 075	37,206**	6 676,0
	Ispodkronični recidivisti	7	18	231		110 856,5*
	Kronični recidivisti	9	18	67		7 092,0
Avanturizam	Nerecidivisti	6	16	1 075	11,629**	4,769
	Ispodkronični recidivisti	7	15	231		12
	Kronični recidivisti	9	16	67		18
Empatija	Nerecidivisti	13	19	1 075	4,769	67
	Ispodkronični recidivisti	13	19	231		
	Kronični recidivisti	12	18	67		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

¹ Rezultati Mann-Whitneyevog testa pri testiranju razlika skupine ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na preostale dvije skupine počinitelja.

Rezultati su pokazali kako se ove tri skupine počinitelja statistički značajno razlikuju u inteligenciji, impulzivnosti i avanturizmu, dok u empatiji nema značajne razlike. Na varijablama na kojima se razlika između skupina pokazala statistički značajnom, testirane su razlike između parova skupina Mann-Whitneyevim testom. Kada je riječ o inteligenciji, pokazalo se kako se sve tri skupine počinitelja statistički značajno razlikuju pri čemu je kvocijent inteligencije viši kod osoba većeg intenziteta recidivizma. Penalni nerecidivisti u odnosu na ispodkronične, ali i kronične penalne recidiviste imaju značajno nižu impulzivnost i avanturizam, dok na tim varijablama nema statistički značajne razlike između dvije skupine recidivista.

Kako bismo provjerili koje varijable značajno doprinose predviđanju pripadnosti skupini počinitelja kaznenih djela ovisno o intenzitetu njihovog penalnog recidivizma, provedene su tri hijerarhijske binarne logističke regresijske analize

Tablica 4. Rezultati hijerarhijske binarne logističke regresijske analize pri predviđanju pripadnosti skupini penalnih nerecidivista i ispodkroničnih penalnih recidivista

	Prediktor	B	SE	Wald	p	Exp (B)
Model 1	Spol	-0,846	0,408	4,298	0,038	0,429
	Dob	0,006	0,006	0,925	0,336	1,006
	Obrazovanje					
	Nezavršena OŠ			19,796	0,001	
	Osnovnoškolsko obrazovanje	-0,369	0,303	1,482	0,223	0,691
	Program osposobljavanja	-0,315	0,398	0,626	0,429	0,730
	Srednjoškolsko obrazovanje	-0,820	0,284	8,323	0,004	0,440
	Više i visoko obrazovanje	-1,738	0,510	11,611	0,001	0,179
	Konstanta	-1,071	0,362	8,752	0,003	0,343
	$\chi^2 = 25,813$; df = 6; p < 0,01 Nagelkerke R ² = 0,03					
Model 2	Spol	-0,749	0,414	3,269	0,071	0,473
	Dob	0,013	0,007	3,278	0,070	1,013
	Obrazovanje					
	Nezavršena OŠ			15,103	0,004	
	Osnovnoškolsko obrazovanje	-0,341	0,319	1,140	0,286	0,711
	Program osposobljavanja	-0,203	0,413	0,240	0,624	0,817
	Srednjoškolsko obrazovanje	-0,739	0,311	5,651	0,017	0,478
	Više i visoko obrazovanje	-1,614	0,528	9,343	0,002	0,199
	Kvocijent inteligencije	0,000	0,006	0,000	0,999	1,000
	Impulzivnost	0,072	0,019	14,509	0,000	1,074
Avanturizam	0,022	0,021	1,169	0,280	1,023	
Empatija	-0,054	0,024	5,233	0,022	0,947	
Konstanta	-1,356	0,651	4,339	0,037	0,258	
$\chi^2 = 23,847$; df = 4; p < 0,01 Nagelkerke R ² = 0,06						

Napomena: Značajni prediktori otisnuti su podebljanim znakovima

pomoću kojih smo testirali značajnost prediktora za predviđanje pripadnosti parova skupina počinitelja kaznenih djela. Za više hijerarhijskih binarnih logističkih regresijskih analiza autorice su se odlučile zato što je cilj ovog rada provjeriti značajnost prediktora za pripadnost pojedinoj skupini u odnosu na drugu skupinu, nezavisno

od treće. Kako ordinalna logistička regresijska analiza daje podatke o značajnosti prediktora pripadnosti jednoj skupini u odnosu na preostale dvije zajedno, ta nam analiza ne može dati potrebne odgovore. Osim toga, na ovaj način dobivamo i informacije o tome koje skupine testirani model bolje razlikuje.

U Tablici 4. prikazani su rezultati hijerarhijske binarne logističke analize u kojoj se provjeravala značajnost inteligencije te impulzivnosti, avanturizma i empatije, uz kontrolu spola, dobi i obrazovanja počinitelja kaznenih djela u predviđanju pripadnosti skupini penalnih nerecidivista u odnosu na ispodkronične penalne recidiviste.

Površina ispod ROC krivulje iznosi 0,655 što nam govori da testirani model, iako značajan, malo doprinosi diskriminaciji nerecidivista i ispodkroničnim recidivista.

Rezultati pokazuju kako prediktori u oba koraka značajno doprinose predviđanju pripadnosti počinitelja skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste.

Ako pogledamo samo drugi korak logističke regresijske analize, možemo vidjeti kako počinitelji kaznenih djela koji imaju nezavršenu osnovnu školu imaju gotovo 2 puta veću šansu pripadati skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na one koji imaju završenu srednju školu, a 5 puta veću u odnosu na one koji imaju višu ili visoku stručnu spremu. Osim toga, kada je riječ o osobinama ličnosti uključenim u ovo istraživanje, pokazuje se kako za porast od jednog boda na skali impulzivnosti šansa da će počinitelj pripadati skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste raste za 7,4%. Šansa za pripadanje skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste raste za 5,3% sa svakim padom od jednog boda na skali empatije. Inteligencija i avanturizam, kao ni spol ni dob, nisu se pokazali značajnim prediktorima pripadnosti skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste.

Rezultati hijerarhijske binarne logističke regresijske analize s istim prediktorima pokazuju kako ove varijable ne predviđaju značajno pripadnosti skupini kroničnih penalnih recidivista u odnosu na ispodkronične (Tablica 5.).

Tablica 5. Rezultati hijerarhijske binarne logističke regresijske analize pri predviđanju pripadnosti skupini ispodkroničnih i kroničnih penalnih recidivista

	Prediktor	B	SE	Wald	p	Exp (B)	
Model 1	Spol	-0,042	0,844	0,003	0,960	0,959	
	Dob	0,013	0,015	0,772	0,380	1,013	
	Obrazovanje						
	Nezavršena OŠ			4,770	0,312		
	Osnovnoškolsko obrazovanje	-0,796	0,458	3,020	0,082	0,451	
	Program osposobljavanja	-0,615	0,636	0,934	0,334	0,541	
	Srednjoškolsko obrazovanje	-0,916	0,426	4,612	0,032	0,400	
	Više i visoko obrazovanje	-20,862	16 390,854	0,000	0,999	0,000	
	Konstanta	-0,962	0,635	2,300	0,129	0,382	
	$\chi^2 = 7,924$; df = 6; p > 0,05 Nagelkerke R ² = 0,04						
Model 2	Spol	-0,108	0,855	0,016	0,899	0,897	
	Dob	0,029	0,016	3,244	0,072	1,029	
	Obrazovanje						
	Nezavršena OŠ			5,105	0,277		
	Osnovnoškolsko obrazovanje	-0,884	0,487	3,297	0,069	0,413	
	Program osposobljavanja	-0,671	0,665	1,019	0,313	0,511	
	Srednjoškolsko obrazovanje	-1,086	0,488	4,942	0,026	0,338	
	Više i visoko obrazovanje	-21,015	16 147,678	0,000	0,999	0,000	
	Kvocijent inteligencije	-0,012	0,012	0,978	0,323	0,988	
	Impulzivnost	0,069	0,038	3,310	0,069	1,071	
	Avanturizam	0,052	0,040	1,661	0,198	1,053	
	Empatija	-0,021	0,045	0,224	0,636	0,979	
	Konstanta	-0,946	1,149	0,679	0,410	0,388	
$\chi^2 = 7,864$; df = 4; p > 0,05 Nagelkerke R ² = 0,08							

U Tablici 6. prikazani su rezultati hijerarhijske binarne logističke regresijske analize pri predviđanju pripadnosti kroničnih penalnih recidivista u odnosu na ne-

recidiviste. Površina ispod ROC krivulje iznosi 0,774 što nam pokazuje kako testirani model umjereno doprinosi predviđanju pripadnosti grupi nerecidivista u odnosu na grupu kroničnih penalnih recidivista.

Tablica 6. Rezultati hijerarhijske binarne logističke regresijske analize pri predviđanju pripadnosti grupi nerecidivista i kroničnih recidivista

	Prediktor	B	SE	Wald	p	Exp (B)
Model 1	Spol	-0,913	0,737	1,537	0,215	0,401
	Dob	0,013	0,011	1,418	0,234	1,013
	Obrazovanje					
	Nezavršena OŠ			20,546	0,000	
	Osnovnoškolsko obrazovanje	-1,134	0,410	7,633	0,006	0,322
	Program osposobljavanja	-0,897	0,571	2,465	0,116	0,408
	Srednjoškolsko obrazovanje	-1,653	0,370	19,901	0,000	0,192
	Više i visoko obrazovanje	-19,948	4 523,099	0,000	0,996	0,000
	Konstanta	-1,854	0,530	12,216	0,000	0,157
	$\chi^2 = 29,576$; df = 6; p < 0,01 Nagelkerke R ² = 0,07					
Model 2	Spol	-0,820	0,753	1,186	0,276	0,440
	Dob	0,028	0,012	5,660	0,017	1,028
	Obrazovanje					
	Nezavršena OŠ			13,534	0,009	
	Osnovnoškolsko obrazovanje	-1,186	0,454	6,833	0,009	0,305
	Program osposobljavanja	-0,825	0,605	1,858	0,173	0,438
	Srednjoškolsko obrazovanje	-1,588	0,440	13,010	0,000	0,204
	Više i visoko obrazovanje	-19,803	4 377,214	0,000	0,996	0,000
	Kvocijent inteligencije	-0,002	0,010	0,030	0,863	0,998
	Impulzivnost	0,113	0,032	12,119	0,000	1,119
Avanturizam	0,069	0,036	3,640	0,056	1,072	
Empatija	-0,060	0,042	2,064	0,151	0,942	
Konstanta	-2,893	1,071	7,302	0,007	0,055	
$\chi^2 = 23,195$; df = 4; p < 0,01 Nagelkerke R ² = 0,13						

Napomena: Značajni prediktori otisnuti su podebljanim znakovima

Možemo zaključiti kako počinitelji kaznenih djela koji su završili osnovnu školu imaju 3,28 puta veću šansu ostati nerecidivisti u odnosu na one koji nemaju završenu osnovnu školu, dok oni sa srednjoškolskim obrazovanjem imaju 4,90 puta veću šansu ostati nerecidivisti nego oni koji nemaju završenu osnovnu školu.

S porastom rezultata na skali impulzivnosti za jedan bod, šansa da počinitelj pripada skupini kroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste veća je za 11,9%, a s porastom rezultata na skali avanturizma za jedna bod, ta je šansa veća za 7,2%. Kvocijent inteligencije i empatija nisu značajni prediktori pripadnosti skupini kroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste.

RASPRAVA

Počinitelji kaznenih djela predstavljaju jednu iznimno heterogenu populaciju i prema vrsti kaznenog djela, kao i prema broju počinjenih kaznenih djela (Eysenck, 1977.; Mejovšek, 2002.). Neki tako počine samo jedno kazneno djelo, odsluže kaznu i više nikada se ne vrate u zatvorski sustav. Drugi pak počine tek nekoliko kaznenih djela, dok trećima kriminalna aktivnost predstavlja karijeru i stil života. Slijedom toga, ne čini se opravdanim proučavati kriminalni recidivizam kao »sve ili ništa« pojavu, a što je dosada bilo uvriježeno u literaturi. Drugačiji pristup, pristup koji prepoznaje i perzistentne prijestupnike kao heterogenu populaciju, omogućit će stručnjacima bogate spoznaje o čimbenicima koje trebaju razmotriti u planiranju i kreiranju različitih mjera prevencije kriminalnog recidivizma. Ovo istraživanje slijedi takav pristup, te je ono jedno od rijetkih takvih istraživanja općenito, te prvo takvo istraživanje u Hrvatskoj. Uspoređujući različite skupine penalnih recidivista (ispodkronične i kronične) s penalnim nerecidivistima, kao i kronične penalne recidiviste s ispodkroničnim penalnim recidivistima, nastojalo se provjeriti koji individualni čimbenici (inteligencija, impulzivnost, avanturizam i empatija) doprinose razlikovanju pojedinih skupina.

Općenito gledajući, dobiveni rezultati uglavnom nisu u skladu s početnim hipotezama rada. Očekivalo se da će se ispodkronični penalni recidivisti razlikovati u svim ispitivanim individualnim obilježjima (inteligencija, impulzivnost, avanturizam i empatija) u odnosu na nerecidiviste (hipoteza 1), kao i to da će se kronični penalni recidivisti razlikovati u odnosu na nerecidiviste (hipoteza 2). Isto tako, očekivalo se i da će se kronični recidivisti u navedenim obilježjima razlikovati od ispodkroničnih recidivista (hipoteza 3). Rezultati su tek djelomično potvrdili prvu i drugu hipotezu rada, budući da se pokazalo da viša impulzivnost i niža empatija značajno predviđaju pripadnost skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste, te da viša impulzivnost i izraženiji avanturizam značajno predviđaju pripadnost skupini kroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste. Međutim, rezultati su u

potpunosti opovrgnuli treću postavljenu hipotezu rada, budući da se pokazalo da niti jedno ispitivano obilježje ne predviđa značajno pripadnost skupini kroničnih recidivista u odnosu na ispodkronične penalne recidiviste.

Razmatrajući doprinos pojedinih ispitivanih individualnih obilježja, može se zaključiti kako neznajni doprinosi inteligencije u predviđanju pripadnosti skupini penalnih recidivista nisu u skladu s postavljenim hipotezama rada koje proizlaze iz Farringtonove teorije integriranog kognitivnog antisocijalnog potencijala, ali da su u skladu s nekim podacima u literaturi (npr. Ellis i Wlsh, 2003.). Tako je metaanaliza koju su proveli Ellis i Walsh (2003.) pokazala da inteligencija u većini postojećih studija nije značajan prediktor kriminalnog recidivizma. Od dvadeset istraživanja koja se su bavila odnosom inteligencije i recidivizma, u najvećem broju njih (ukupno devet) nije se pokazalo postojanje povezanosti inteligencije i recidivizma, dok se u sedam njih pokazala negativna povezanost, a u četiri njih pozitivna povezanost između inteligencije i recidivizma. U svojoj metaanalizi odnosa inteligencija i kriminala, Ellis i Walsh (2003.) zaključuju da je izgledno da inteligencija nema baš pretjerano veze s ustrajnošću u činjenju kaznenih djela nakon što počinitelji prvi put izađu iz zatvora.

Za razliku od inteligencije, viša impulzivnost je uspjela razlikovati ispodkronične penalne recidiviste od nerecidivista, kao i kronične penalne recidiviste od nerecidivista. Navedeni su rezultati bili očekivani te u skladu s dostupnim podacima u literaturi koji pokazuju da je impulzivnost dosljedan i jedan od najznačajnijih prediktora dugotrajnog i stabilnog kriminalnog ponašanja (Gorenstein i Newman, 1980.; Buikhuisen, 1988.; Farrington i sur., 1990.; Moffitt, 1993.; White i sur., 1994.; White, Bates i Buyske, 2001.). Suprotno očekivanjima, i rezultatima dosadašnjih istraživanja (npr. Higgins i sur., 2013.), pokazalo se da impulzivnost nije značajan prediktor u predviđanju pripadnosti skupini kroničnih recidivista u odnosu na ispodkronične recidiviste. Higgins i suradnici (2013.) su u svom longitudinalnom istraživanju pokazali da postoje tri razvojne putanje delinkventnog ponašanja (nedelinkventno ponašanje, ispodkronično i kronično delinkventno ponašanje), a koje »odgovaraju« putanjama razvoja impulzivnosti kao crte ličnosti. Specifičnije, kod nedelinkvenata je najmanje izražena impulzivnost, zatim kod ispodkroničnih delinkvenata, dok je ova crta ličnosti najizraženija kod kroničnih delinkvenata. S obzirom na dosljednost rezultata vezanih za značajnost impulzivnosti u predviđanju različitih stupnjeva kroničnosti u činjenju antisocijalnih djela, kao moguće objašnjenje dobivenih rezultata nameću se kriteriji koje smo primijenili za svrstavanje zatvorenika u pojedine skupine. Kriteriji koji su korišteni za svrstavanje zatvorenika su u određenoj mjeri subjektivni, iako valja naglasiti da su oni određeni na temelju podataka u literaturi o graničnim vrijednostima broja kaznenih djela potrebnim za svrstavanje zatvorenika u pojedine skupine. Osim toga, moguće je da se ovakve razlike u rezultatima javljaju zbog drugačijih operacionalizacija recidivizma, odno-

sno razlika između općenito kriminalnog recidivizma i penalnog recidivizma koji se odnosi na ponovljeno izrečenu kaznu zatvora.

Dok je crta ličnosti impulzivnost uspjela razlikovati ispodkronične i kronične penalne recidiviste od nerecidivista, avanturizam razlikuje samo kronične penalne recidiviste od nerecidivista. Taj rezultat nije u skladu s očekivanjima, kao niti s rezultatima dosadašnjih (malobrojnih) istraživanja (npr. Carrasco i sur., 2006.) koji su pokazali da ta crta ličnosti razlikuje i kronične od ispodkroničnih počinitelja, iako ne u tolikoj mjeri kao impulzivnost.

Naposljetku, empatija se pokazala značajnim prediktorom samo kada je riječ o predviđanju pripadnosti skupini ispodkroničnih penalnih recidivista u odnosu na nerecidiviste, a za predviđanje kronične kriminalne aktivnosti nije se pokazala značajnom. Ovakvi rezultati ne iznenađuju ako uzmemo u obzir mjeru empatije koja je primijenjena u ovom istraživanju. Naime, za navedenu skalu pojedini autori (npr. van Langen i sur., 2014.) pretpostavljaju da je ona mjera emocionalne komponente empatije, dok uvid u čestice te skale daje naslutiti da ona ipak mjeri obje komponente – kognitivnu i emocionalnu. Ako se u obzir uzme i činjenica da su dosadašnja istraživanja pokazala da je s kroničnom kriminalnom aktivnošću povezana samo kognitivna komponenta empatije, ne iznenađuje nesukladnost dobivenih rezultata i dostupnih podataka u literaturi. Usprkos tome, ostavljamo otvorenom mogućnost da je empatija značajan prediktor uključivanja u kriminalnu aktivnost, ali ne i kontinuiranog i dugotrajnog kršenja zakona. U svakom slučaju, u budućim, sličnim istraživanjima trebalo bi primijeniti instrument empatije koji se jednoznačno sastoji od dviju subskala – kognitivne i emocionalne.

Prednosti i ograničenja istraživanja

U odnosu na druga istraživanja u ovom području, istraživanje prikazano u ovom radu ima nekoliko metodoloških prednosti, ali i određena ograničenja. Važno je naglasiti kako je riječ o prilično velikom uzorku kada je riječ o populaciji zatvorenika te da je riječ o reprezentativnom uzorku zatvorenika u Hrvatskoj jer su uključeni svi zatvorenici s izrečenom zatvorskom kaznom duljom od 6 mjeseci koji su tijekom cijele jedne godine ulazili u zatvorski sustav. S obzirom da su podaci prikupljeni iz baze podataka Centra za dijagnostiku u Zagrebu, u uzorku nisu samo oni zatvorenici koji su pristali sudjelovati, već i oni koji bi možda odbili sudjelovati u istraživanju, ali i oni koji ne bi bili dovoljno motivirani za ozbiljno ispunjavanje upitnika. S druge strane, situacija u kojoj su zatvorenici ispunjavali mjere samoiskaza ima za njih vrlo veliku važnost i u toj situaciji imaju potrebu prikazati se u boljem svjetlu i davati socijalno poželjne odgovore. Moguće je da su upravo zbog toga rezultati na skali empatije prilično visoki.

Podaci o recidivizmu obično se u istraživanjima prikupljaju prospektivno, odnosno tako da se od počinitelja kaznenog djela prikupe podaci, a onda se nakon određenog vremena provjeri je li došlo do recidivizma (npr. Farrington, 1979.; Mulvey i sur., 2010.; Payne, 2007.). U ovom istraživanju podaci o recidivizmu prikupljeni su retrospektivno, tako što je za osobu koja je došla na odsluženje zatvorske kazne provjereno koliko puta do sada je kažnjena kaznom zatvora. Takav retrospektivni pristup penalnom recidivizmu uzima u obzir kriminalnu aktivnost sudionika tijekom njegova života do trenutka provedbe istraživanja, a ne samo kaznena djela počinjena u razdoblju od nekoliko godina. Na taj način dobivaju se cjelovitiji i točniji podaci o penalnom recidivizmu, a moguće je imati i veći broj sudionika u kategoriji kroničnih recidivista. Kod prospektivnih istraživanja u trajanju od 5 ili 10 godina često nije moguće obuhvatiti počinitelje kaznenih djela koji su odslužili 7 ili 10 zatvorskih kazni jer je za tako nešto vrijeme u kojem se ponovno prikupljaju podaci od sudionika prekratko. U ovom istraživanju je čak 47 zatvorenika kojima je izrečeno 7 ili više zatvorskih kazni.

Još jedno ograničenje ovog istraživanja predstavlja to što su uključeni samo zatvorenici s izrečenom kaznom zatvora višom od 6 mjeseci. U budućim istraživanjima trebalo bi provjeriti prediktore recidivizma uključene u ovo istraživanje, no na uzorku kako zatvorenika, tako i onih osuđenika kojima su izrečene alternativne sankcije.

ZAKLJUČAK

Razmatrajući rezultate ovog rada, općenito se može zaključiti kako su oni uglavnom opovrgnuli početne hipoteze, temeljene na postavkama Farringtonove teorije integriranog kognitivnog antisocijalnog potencijala (2003.). Usprkos tome, oni su ukazali na važnost crte ličnosti impulzivnosti u predviđanju skupine ispodkroničnih i kroničnih penalnih recidivista. Iako ta crta ličnosti nije uspjela razlikovati skupinu kroničnih od ispodkroničnih penalnih recidivista, uspjela je te dvije skupine razlikovati od nerekidivista. Stoga, u tom nalazu vidimo i glavnu preporuku za tretman zatvorenika i intervencije usmjerene na smanjenje kriminalnog recidivizma. Osim impulzivnosti, niti jedno drugo mjereno obilježje ne pokazuje nekakav dosljedan obrazac u razlikovanju pojedinih skupina. Na tom tragu, smatramo kako je važno i dalje u sklopu dijagnostičke obrade zatvorenika mjeriti impulzivnost jer povišene vrijednosti na mjeri te osobine ličnosti mogu predstavljati vrijednu informaciju pri procjeni rizika zatvorenika za njegov povratak u zatvorski sustav.

Osim toga, vrijedno je razmotriti dobivene rezultate u kontekstu prevencije penalnog recidivizma. Rezultati ovog istraživanja navode na zaključak kako je važno u tretmanu zatvorenika raditi na kontroli impulsa, odnosno, raditi na anticipaciji

rizičnih situacija u kojima se osoba može naći po izlasku iz zatvora/kaznionice, koje posljedice svojih akcija može očekivati te kako izbjegavati takve situacije i kontrolirati vlastito ponašanje.

Uzevši u obzir rezultate te sve istaknute doprinose i ograničena provedenog istraživanja, možemo zaključiti kako je moguće da ispodkronične i kronične penalne recidiviste međusobno, a tako i u odnosu na nerekidiviste, možda bolje razlikuju neki drugi konstrukti poput vrijednosti, stavova i kognitivnih distorzija što bi svakako bilo vrijedno provjeriti u budućim istraživanjima.

LITERATURA

1. Acton, G. S. (2003). Measurement of impulsivity in a hierarchical model of personality traits: Implications for substance use. *Substance Use & Misuse*, 38, 1, 67-83.
2. Benda, B. B. (2005). Gender differences in life-course theory of recidivism: A survival analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49, 325-342.
3. Breakwell, G. M. (2014). *The psychology of risk*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Buikuisen, W. (1988). Chronic juvenile delinquency: A theory. In: Buikuisen, W. & Mednik, S. A. (eds.), *Explaining criminal behavior: Interdisciplinary approaches*. Leiden; New York: E.J. Brill, 27-50.
5. Caci, K., Nadalet, L., Bayle, F. J., Robert, P. & Boyer, P. (2003). Cross-cultural study of the impulsiveness-venturesomeness-empathy questionnaire (IVE-7). *Comprehensive Psychiatry*, 44, 5, 381-387.
6. Carrasco, M., Barker, E. D., Tremblay, R. E. & Vitaro, F. (2006). Eysenck's personality dimensions as predictors of male adolescent trajectories of physical aggression, theft and vandalism. *Personality and Individual Differences*, 41, 1309-1320.
7. Davis, L. M., Bozick, R., Steele, J. L., Saunders, J. & Miles, J. N. V. (2013). Evaluating the effectiveness of correctional education: A meta-analysis of programs that provide education to incarcerated adults. Preuzeto s: https://www.bja.gov/publications/rand_correctional-education-meta-analysis.pdf. (18.1.2017.).
8. Elliott, F. A. (1999). A neurological perspective. In: van Hasselt, V. B. & Hersen, M. (eds.), *Handbook of psychological approaches with violent offenders: Contemporary strategies and issues*. USA: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 417-437.
9. Ellis, L. & Walsh, A. (2003). Crime, delinquency, and intelligence: A review of the worldwide evidence. In: Nyborg, H. (ed.), *The scientific study of general intelligence: Tribute to Arthur R. Jensen*. New York: Elsevier, 343-365.
10. Eysenck, H. J. (1977). *Crime and personality*. London: Routledge and Kegan Paul.

11. Eysenck, H.J. & Eysenck, S.B.G. (1994). *Priručnik za Eysenckove skale ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Eysenck, S. B. G., Pearson, P. R., Easting, G. & Allsopp, J. P. (1985). Age norms for impulsiveness, venturesomeness and empathy in adults. *Personality and Individual Differences*, 6, 613-619.
13. Farrington, D. P. (1979). Longitudinal research on crime and delinquency. *Crime and Justice*, 1, 289-348.
14. Farrington, D. P. (2003). Key results from the first forty years of the Cambridge study in delinquent development. In: Thornberry, T. P. & Krohn, M. D. (eds.), *Taking stock of delinquency: An overview of findings from contemporary longitudinal studies*. Boston: Kluwer, 137-183.
15. Farrington, D. P. (2007). Childhood risk factors and risk-focussed prevention. In: Maguire, M., Morgan, R. & Reiner, R. (eds.), *The Oxford handbook of criminology (4th ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 602-640.
16. Farrington, D. P., Coid, J. W., Harnett, L., Jolliffe, D., Soteriou, N., Turner, R. & West, D. J. (2006). *Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: New findings from the Cambridge study in delinquent development*. Home Office Research Study, 299. London: Home Office.
17. Farrington, D. P. & Loeber, R. (1998). *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
18. Farrington, D. P., Loeber, R., Elliot, D. S., Hawkins, J. D., Kandel, D. B., Klein, M. W., McCord, J., Rowe, D. C. & Tremblay, R. E. (1990). Advancing knowledge about the onset of delinquency and crime. In: Lahey, B. B. & Kazdin, A. E. (eds.), *Advances in clinical child psychology (vol. 13)*. New York: Plenum Press, 283-342.
19. Gorenstein, E. E. & Newman, J. P. (1980). Disinhibitory psychopathology: A new perspective and model for research. *Psychological Review*, 87, 301-315.
20. Guttridge, P., Gabrielli, W. F., Mednick, S. & van Dusen, K. T. (1983). Criminal Violence in a Birth Cohort. In: van Dusen, K. T. & Mednick, S. (eds.), *Prospective studies of crime and delinquency*. Boston: Kluwer-Nijhoff, 211-224.
21. Higgins, G. E., Kirchner, E., Ricketts, M. L. & Marcum, C. D. (2013). A developmental trajectory analysis of impulsivity and offending from childhood to young adulthood. *International Journal of Criminal Justice*, 8 (2), 182-197.
22. Jehle, J. M. (2014). Approach, structures and outcome of the German reconviction study. In: Albrecht, H. J. & Jehle, J. M. (eds.), *National reconviction statistics and studies in Europe. Göttingen studies in criminal law and justice, vol. 25*. Göttingen: University of Göttingen.
23. Jolliffe, D. & Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9 (5), 441-476.

24. Kazneni zakon (1997). *Narodne novine*, 110/1997.
25. Kellogg, C. E. & Morton, N. W. (1997). *Priručnik za revidirani beta test (Beta-II)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
26. Lookwood, S., Nally, J. M., Ho, T. & Knutson, K. (2012). The effect of correctional education on post-release employment and recidivism: A 5-year follow-up study in the state of Indiana. *Crime & Delinquency*, 58, 380-396.
27. Mejovšek, M. (2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
28. Moffitt, T. E. (1993). Life-course persistent and adolescent-limited anti-social behavior: A Developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-174.
29. Moffitt, T. E., Caspi, A. Rutter, M. & Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the dunedin longitudinal study*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Mulvey, E. P., Steinberg, L., Piquero, A. R., Besana, M., Fagan, J., Schubert, C. A. & Cauffman, E. (2010). Longitudinal offending trajectories among serious adolescent offenders. *Development & Psychopathology*, 22, 453-475.
31. Nevaes, D., Wolfgang, M. E. & Tracy, P. E. (1990). *Delinquency in Puerto Rico: The 1970 birth cohort study*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
32. Payne, J. (2007). *Recidivism in Australia: Findings and future research*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
33. Piquero, A. R. (2000). Assessing the relationships between gender, chronicity, seriousness, and offense skewness in criminal offending. *Journal of Criminal Justice*, 28, 103-116.
34. Piquero, A. R. & Buka, S. L. (2002). Linking juvenile and adult patterns of criminal activity in the providence cohort of the national collaborative perinatal project. *Journal of Criminal Justice*, 30, 1-14.
35. Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A. (2007). *Key issues in criminal career research*. Cambridge: Cambridge University Press.
36. Pulkkinen, L. (1988). Delinquent development: Theoretical and empirical considerations. In: Rutter, M. (ed.), *Studies of psychosocial risk: The power of longitudinal data*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 184-199.
37. Renner, W. & Anderle, F. G. (2000). Venturesomeness and extraversion as correlates of juvenile drivers' traffic violations. *Accident Analysis and Prevention*, 32, 673-678.
38. Shannon, L. (1982). *Assessing the relationship of adult criminal careers to juvenile careers*. Washington DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
39. Singer, M., Kovčo-Vukadin, I. & Cajner-Mraović, I. (2002). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni Zavod Globus.

40. Stattin, H. & Klackenber-Larsson, I. (1993). Early language and intelligence development and their relationship to future criminal behaviour. *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 369-378.
41. Stattin, H., Romelsjö, A. & Stenbacka, M. (1997). Personal resources as modifiers of the risk for future criminality: An analysis of protective factors in relation to 18-year-old boys. *British Journal of Criminology*, 37, 2, 198-223.
42. Tracy, P. E., Wolfgang, M. E. & Figlio, R. M. (1990). *Delinquency careers in two birth cohorts*. New York: Plenum.
43. van Langen, M. A. M., Wissink, I. B., van Vugt, E. S., van der Stouwe, T. & Stams, G. J. J. M. (2014). The relation between empathy and offending: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 2, 179-189.
44. van Vugt, E., Gibbs, J, Stams, G. J., Bijleveld, C., Hendriks, J. & van der Laan, P. (2011). Moral development and recidivism: A meta-analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55, 1234-1250.
45. Wang, X., Hay, C., Todak, N. E. & Bales, W. (2014). Criminal propensity, social context, and recidivism: A multilevel analysis of interactive relationship. *Criminal Justice and Behavior*, 41, 300-317.
46. White, H. R., Bates, M. E. & Buyske, S. (2001). Adolescence-limited versus persistent delinquency: Extending Moffitt's hypothesis into adulthood. *Journal of Abnormal Psychology*, 110, 4, 600-609.
47. White, J. L., Moffitt, T. E., Caspi, A., Bartusch, D. J., Needles, D. J. & Stouthamer-Loeber, M. (1994). Measuring impulsivity and examining its relationship to delinquency. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 2, 192-205.
48. Wikström, P. H. (1985). *Everyday violence in contemporary Sweden: Situational and ecological aspects*. Stockholm: National Council for Crime Prevention, Research Division.
49. Wolfgang, M. E., Figlio, R. M. & Sellin, T. (1972). *Delinquency in a birth cohort*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
50. Zadavec, T., Bucik, V. & Sočan, G. (2005). The place of dysfunctional and functional impulsivity in the personality structure. *Psihološka obzorja [Horizons of Psychology]*, 14, 2, 39-50.
51. Zara, G. & Farrington, D. P. (2016). *Criminal recidivism: Explanation, prediction, and prevention*. London: Routledge.
52. Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
53. Zuckerman, M. (2007). *Sensation seeking and risky behaviour*. Washington, DC: American Psychological Association.

Martina Lotar Rihtarić
University of Zagreb
Faculty of Education and Rehabilitation Sciences
Department of Criminology

Ivana Vrselja
Catholic University Croatia
Department of Psychology

Đulijana Badurina-Sertić
Centre for Diagnostics in Zagreb, Prison System Directorate
Ministry of Justice

INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF PRISONERS: WHICH FACTORS CONTRIBUTE TO PENAL RECIDIVISM?

ABSTRACT

The aim of this paper was to explore whether some individual characteristics (intelligence, impulsivity, adventurism, and empathy) predict membership in the group of criminal offenders with different intensities of prison sentence recidivism (non-recidivists, below-chronic recidivists, and chronic recidivists). The sample consisted of 1,689 prisoners (1,600 men) aged between 18 and 80 years, who came to the Diagnostic Centre in Zagreb in 2013 for a diagnostic treatment. For the purposes of this work, data on gender and educational level of prisoners was used, their age at the time of the diagnostic treatment, the data collected with the Eysenck impulsivity questionnaire (IVE), and data on intelligence collected with the Revised Beta test. In addition, data on earlier prison sentence was used to construct a measure of recidivism. Results of hierarchical binary logistic regression analysis showed that the impulsivity and empathy are significant predictors of the below-chronic recidivist group in an analysis with non-recidivists as a reference group, and that the impulsivity and adventurism are significant predictors of the chronic recidivist group in an analysis with non-recidivists as a reference group. Measured individual characteristics failed to distinguish between chronic recidivists and the below-chronic recidivist group. These results contribute to the understanding of repeated incarceration and provide important guidelines for its treatment and prevention.

Key words: *intelligence, impulsiveness, empathy, adventurism, penal recidivism.*

Međunarodna licenca / International License:
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.

